

го взяла безпосередню участь у розбудові козацької держави та формуванні нової соціальної еліти, а правовідносини в козацькій державі того часу були на до- сить високому рівні.

Список використаних джерел

1. Кондратьєв І. Любецька волость у 1471 – 1480 рр. // Вісник Чернігівського державного педагогічного університету імені Т.Г. Шевченка. – Вип. 73. – Серія "Історичні науки". – № 6. – Черніпів, 2009. – С.110-115.
2. Яковенко Н.М. Нарис історії України з найдавніших часів до кінця XVIII століття. – Київ: Генеза, 1997. – 380 с.
3. Кондратьєв І.В. Під Литвою, Московою та Польщею (до історії сіл Чернігівського району у XV – першій половині XVII ст.) / І.В. Кондратьєв. – Черніпів: КП "Видавництво "Чернігівські обереги", 2005. – 152 с.
4. Величко С.В. Літопис. Т.1 / Пер. з книжної укр. мови, вступна стаття,коментарі В.О. Шевчука; Відповід. ред. О.В. Мишанич. – К.: Дніпро, 1991. – 642 с.
5. Літопис гадяцького полковника Григорія Граб'янки / Пер. з старо- укр. мови Р.Іванченка. – К.: Товариство "Знання" України, 1992. – 192 с.

6. Липинський В. Участь шляхти у великому повстанні під про- водом гетьмана Б.Хмельницького. – Філадельфія: Східно-Європейський дослідний інститут ім. В. К. Липинського, 1980. – 638 с.

7. Мякотин В.А. Очерки социальной истории Украины в XVII– XVIII ст. / В.А. Мякотин. – Т.І. – Вып.І. – Прага: Издательство "Вагата и Пламя", 1924. – 453 с.

8. Кондратьєв І. Шляхта Любецького староства як джерело попов- нення Війська Запорізького // Гілея: науковий вісник. Збірник наукових праць. Випуск 52 (спецвипуск). – К., 2011. – С.310-318.

9. ЦДІА України в м.Києві. – Ф.57: Генеральний опис Лівобережної України. – Оп. 1. – Спр.2. – Арк. 571.

10. Універсали Богдана Хмельницького. 1648-1657 / Нац. акад. на- ук України, Ін-т історії України ; упоряд. І. Крип'якевич, І. Бутич ; ред. кол. В. Смолій [та ін.]. – К. : Альтернативи, 1998. – 383 с.

11. Доба гетьмана Івана Мазепи в документах / Упоряд.: С.О. Пав- ленко. – К.: Видавничий дім "Києво-Могилянська академія", 2007. – 1144 с.

12. Універсали Івана Мазепи. 1687-1709. Книга друга / Упорядник: Іван Бутич. – Київ, 2006. – 800 с.

13. Степанков В.С. Аграрна політика Богдана Хмельницького (1648–1657) /В.С. Степанков // Феодалізм на Україні: Збірник наукових праць. – К.: Наукова думка, 1990. – С. 52-65.

Надійшла до редколегії 28.05.14

Е. Кулишенко, асп.
КНУ імені Тараса Шевченка, Київ

НЕКОТОРЫЕ ВОПРОСЫ ПО ПОВОДУ ШЛЯХЕТСКОГО ЗЕМЛЕВЛАДЕНИЯ В ГЕТМАНЩИНЕ (на примере любеческой шляхты)

На примере Любеческой шляхты рассмотрен процесс и причины вхождения шляхты в ряды казачества, очерчено ее участие в раз- витии казацкого государства и проанализированы документы XVII-XVIII вв. на основании которых отчуждались и предоставлялись шляхте земельные владения.

Ключевые слова: шляхта, землевладение, универсал, договор.

Н. Kulishenko, graduate student
Kyiv National Taras Shevchenko University, Kyiv

NOBLE ESTATES IN THE HETMANATE (Using the example of Lyubetska nobility)

The article describes the process and economic reasons of joining the nobility to the ranks of the Cossacks. It outlines its participation in the development of the Cossack state. The documents of the period of the XVII-XVIII centuries were analyzed, based on these documents the land's ownership was expropriated and was granted to the nobility.

Key words: nobility, land's ownership, contract.

УДК 340.12

М. Кравченко, канд. юрид. наук, юрист 1 категорії
НДС "Центр дослідження проблем прав людини", Київ

ЗАГАЛЬНІ ЗАКОНОМІРНОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ ЗАКОНУ: ІСТОРІЯ СТАНОВЛЕННЯ ТА СУЧАСНИЙ СТАН ДОСЛІДЖЕННЯ

Стаття присвячена аналізу історії становлення категорії загальних закономірностей реалізації закону, а також розумінню цієї категорії сучасної юридичної наукою. Автором аналізуються спадщина юристів стародавнього Риму, які першими виявили та сформулювали загальні закономірності реалізації закону, а також сучасні наукові досліджен- ня, присвячені поняттю і ознаками закономірностей державно – правових процесів і явищ. На підставі проведеного дослідження автором визначаються ознаки і сутність загальних закономірностей реалізації закону, а також нада- ється авторське визначення цієї категорії.

Ключові слова: реалізація закону, вислови юристів стародавнього Риму, ознаки закономірностей реалізації закону, суть закономірностей реалізації закону.

Проблематика реалізації законів, в Україні зокрема, не потребує додаткової аргументації. Безперечно про- цес реалізації законів був і є у центрі уваги, як вітчизня- них так і зарубіжних вчених та юристів – практиків. Така увага до даного процесу обумовлюється тим, що юри- дичні закони займають особливе місце в системі нор- мативно-правових актів. Саме юридичні закони в кра- нах, які належать до романо-германської правової сім'ї очолюють систему нормативно-правових актів. Це без- перечно передбачає підзаконність всіх нормативно- правових актів, які стоять нижче у ієрархії цієї системи. Тобто підзаконні нормативно-правові акти мають: кон- кретизувати, деталізувати, уточнювати, розвивати положення юридичних законів. Разом із тим, ставиться ще одна загальновідома вимога, всі без винят- ку, підзаконні нормативно-правові акти не мають супе- речити юридичним законам. Це положення є однією із

загальних закономірностей реалізації законів. Безпере- чно їй немає альтернативи, адже порушення її веде до численних колізій та дефектів чинного законодавства, а також до правового нігілізму пов'язаного із тим, що чин- не законодавство не діє. Крім того, закони та підзаконні нормативно-правові акти пов'язані генетично. Це на- самперед виявляється у тому, що дефекти законів, на- явність у них недіючих норм одразу ж знаходить свого віддзеркалення у проблемах реалізації підзаконних нормативно-правових актів. Цей взаємозв'язок є також загальною закономірністю реалізації законів. Безпере- чно можна назвати і інші загальні закономірності реалі- зації законів. Таким чином, загальні закономірності реалізації законів явно або приховано присутні на будь- якому етапі процесу реалізації законів.

Варто відзначити те, що незважаючи на величезне значення загальних закономірностей реалізації законів

© Кравченко М., 2014

для розуміння процесу реалізації законів тавдосконалення практики їхньої реалізації в Україні, ця категорія не досліджувалась у вітчизняній науці. Мало досліджувалися також загальні закономірності виникнення, функціонування та розвитку державно-правових явищ та процесів, як більш загальна категорія. Хоча загально-визначено є те, що саме закономірності виникнення, функціонування та розвитку держави і права складають основну частину предмету теорії держави і права як науки. На наш погляд така низька увага до наукової розробки закономірностей реалізації закону пояснюється декількома причинами.

По-перше, закономірність вважається категорією, яка штучно нав'язана юридичною наукою радянської доби. При цьому варто звернути увагу на те, що перші дослідження закономірностей державно-правових явищ та процесів як більш загальної категорії, були проведені ще в дореволюційний період. Проте ці дослідження, на думку спеціалістів, мало враховували: методологічні аспекти та принципи дослідження закономірностей, їх поняття та види, а також застосування отриманих знань про закономірності на практиці [1, с. 8]. Основні розробки закономірностей державно-правових явищ та процесів були зроблені радянськими дослідниками. Так, тут варто згадати дисертаційні дослідження Овчиннікова С. М. та Рабіновича П. М. [2, 3]. Серед радянських вчених, які досліджували закономірності державно-правових явищ та процесів, можна назвати: Алексєєва С. С., Васильєва А. М., Ветютнева Ю. Ю., Керімова Д. А., Кудрявцева В. М., Недбайло П. О., Явіча Л. С. та ін. Разом із тим, ці дослідження мають певну специфіку. Вона полягає у тому, що юридична наука в той період була суттєво обмежена марксистсько-ленінською ідеологією, яка тоді визнавалася єдиною правильною і якій не було жодної альтернативи. Наукові праці у галузі теорії права видавалися лише за умови їх відповідності офіційній ідеології та відображення у них тих завдань, які ставила комуністична партія перед радянським народом. Крім того, такі наукові праці були в певній мірі відірваними від об'єктивного стану речей. Саме тому, вони нині є до певної міри застарілими. Після здобуття незалежності Україною комплексних досліджень закономірностей державно-правових явищ та процесів, зокрема, закономірностей реалізації закону, українськими дослідниками не проводилося. Це було пов'язано із тим, що основним завданням юриспруденції і теорії держави та права як науки, зокрема, стало пристосування держави та права незалежної України до нових соціальних та економічних умов. Після тривалої перерви в дослідженнях цього питання першим комплексним дослідженням закономірностей державно-правових явищ та процесів стало монографічне дослідження Ветютнева Ю. Ю. [1].

По-друге, в юридичній науці досить скептично ставляться до самої категорії закономірність реалізації закону. Це в значній мірі обумовлене тим, що закономірність вважається категорією філософії, яка використовується для дослідження зв'язків між явищами та процесами у філософії, історії, соціології. Часто цю категорію використовують для пояснення біологічних, хімічних, фізичних явищ та процесів. Що ж стосується юриспруденції, то ця категорія не застосовується через складність виявлення та дослідження закономірностей державно-правових явищ та процесів. Іншим чинником, який впливає на незначне їх використання в наукових розробках, є не розробленість самої категорії закономірності в межах юриспруденції, зокрема, ознак, які їй властиві, методів її дослідження тощо. І дійсно, для виявлення та дослідження закономірностей реалізації законів необхідний аналіз

значного об'єму як наукової літератури, так і, безперечно, матеріалів юридичної практики.

Незважаючи на ці погляди ми вважаємо, що загальні закономірності реалізації закону властиві цьому процесу. На нашу думку варто звернути увагу на те, що вони були виявлені та сформульовані ще в глибокій древності відомими юристами стародавнього Риму. До наших часів ці закономірності дійшли у Дігестах Юстиніана серед висловів відомих юристів з різних питань по юриспруденції. Нажаль юристи-практики вважають більшість із цих висловів лише пам'ятками давньоримського права і не бачать у них жодної практичної користі для юриспруденції сьогодні. На нашу думку така позиція є хибною та потребує перегляду. Це пов'язано із тим, що хоча ці закономірності були сформульовані в дані часи, проте по суті вони і сьогодні найбільш повно та адекватно відображають суть сталих зв'язків державно-правових явищ та процесів під час реалізації закону тобто, власне загальні закономірності реалізації закону. Безперечно ці закономірності є чіткими, лаконічними та логічними. При нехтуванні ними втрачається будь-який сенс в реалізації юридичних законів. Наприклад, однією із загальних закономірностей реалізації закону є наступна закономірність *Audienda et altera pars* (з лат. нехай буде вислухана й інша сторона) [4]. Ця закономірно виражає цілком справедливий вимогу відносно того щоб при розгляді справи в суді кожна сторона могла надати свої докази та пояснення відносно предмету спору. Ця закономірність безперечно отримала свого закріплення в діючому законодавстві України. Незважаючи на це на практиці існують численні порушення коли сторони з тих або інших причин не знають ні про дату, ні про час судового розгляду, а отже не можуть надати свої докази та пояснення. Таким чином, порушення цієї закономірності призводить до того, що приймаються судові рішення, які відповідають вимогам чинного законодавства але за своєю суттю порушують законні права та інтереси людини.

Звичайно до наших часів дійшла не вся спадщина стародавніх римських юристів. Окремі Дігести Юстиніана ще не перекладені на українську або російську мову, а отже ми не можемо ними користуватися у повній мірі. Але ті вислови древніх римлян, які містять загальні закономірності реалізації законів можна тематично згрупувати у декілька груп.

Перш за все, хотілося б звернути увагу на групу закономірностей, які присвячені питанням про суть та призначення юридичних законів. Ця група закономірностей реалізації законів має надзвичайно велике значення сьогодні в Україні, адже є підґрунтям формування правових, демократичних законів. До таких закономірностей та вимог до юридичного закону можна віднести наступні: *Aequum est bonum est lex legum* (з лат. справедливість та благо – закон законів); *Lex nemini operatur iniquum, nemini facit injuriam* (з лат. закон ніколи не вчиняє несправедливості, нікому не спричиняє шкоди); *Lex neminem cogit ad impossibilia* (з лат. закон не вимагає неможливого); *Lex semper intendit quod convenit rationi* (з лат. закон завжди закріплює те, що відповідає здоровому глузду); *Lex uno ore omnes alloquitur* (з лат. закон говорить з усіма однаково); *Lex semper dabit remedium* (з лат. закон завжди передбачає способи захисту); *Omne jus hominum causa constitutum* (з лат. будь-яке право встановлюється заради людини) [4]. Цим закономірностям реалізації закону і нині немає альтернативи. За своєю це основні принципи та ідеї без врахування яких юридичні закони поступово перетворюються на тоталітарні, антиправові закони, стануть знаряддям приниження людини. Все це безперечно веде

до падіння авторитету закону в очах суспільства, правового нігілізму та інших негативних процесів та явищ. Саме тому, на нашу думку, законодавець має зважати на ці закономірності при створенні юридичних законів.

Окремо хотілося б звернути увагу на виявлені древніми юристами закономірності реалізації закону, які стосуються питань здійснення судочинства. Ці закономірності і сьогодні після багатьох століть є незмінними правилами здійснення судочинства, адже вони є логічними послідовними та розумними. Мова йде наприклад про таку закономірність, як: *Actorenonprobantereusabsolutur* (з лат. при не доведенні позову позивачем відповідач звільняється від відповідальності) або *Actoriincumbitonusprobandi* (з лат. обов'язок доказування покладається на позивача [4].

Варто відзначити також те, що багато загальних закономірностей реалізації законів знайшли свого закріплення в діючому законодавстві України. Так, наприклад, відомий латинський вислів, який по суті є загальною закономірністю реалізації законів, *Imperitiaproculpahabetur* (з лат. незнання закону не звільняє від юридичної відповідальності) знайшов свого закріплення в ст. 50 Конституції України [5].

Окремі загальні закономірності реалізації законів твердо увійшли у практику реалізації законів в Україні у вигляді правових аксіом та презумпцій. Наприклад: *Duralex, sedlex* (з лат. закон хоч і суровий, але закон); *Lexspecialisderogatgeneralis* (з лат. спеціальний закон має перевагу перед загальним законом) тощо.

Безперечно ці загальні закономірності реалізації законів сформульовані відомими юристами того часу мали суттєве значення для практики реалізації законів у стародавньому Римі. Разом із тим, виникає питання про те, як розуміє дану категорію сучасна юридична наука? Варто зазначити те, що ні юриспруденція, ні філософія не мають єдиного підходу до розуміння того чим власне є закономірність. Так, одні фахівці пропонують розуміти під закономірністю універсальний зв'язок законів, єдність законів у певній сфері, спільну дію законів у певній сфері явищ [6, с. 143; 7, с. 59; 8, с. 25]. Інші спеціалісти виступають проти розмежування закономірностей і законів [9, с. 14]. Деякі спеціалісти у сфері філософії вважають, що відмінність між поняттями закономірність і закон – полягає лише в певних відтінках [10, с. 20]. Існує наукова позиція у відповідності до якої закономірність варто розуміти "як "пійману" наукою тенденцію в розвитку дійсності, що являє собою прояв закону" [11, с. 10]. Але в науковій літературі можна зустріти й протилежні наукові позиції. Так, як зазначає Грушевицька Т. Г. прийнято вважати, що в природі діють об'єктивні закономірності – стійкі, такі, які повторюються, зв'язки між предметами та явищами. Ми ж можемо пізнати закони, тобто відбиття цих об'єктивних закономірностей у нашій свідомості [12, с. 34].

Не менш важливим у контексті дослідження цього питання є визначення співвідношення загальних закономірностей реалізації закону із іншими чинниками, які впливають на даний процес. Безперечно, визначити всі чинники, які впливають на процес реалізації законів, надзвичайно важко. Однак серед вже відомих чинників, які обумовлюють процес реалізації закону поряд із загальними закономірностями реалізації закону, можна виділити: тенденції та фактори, які впливають на даний процес. При цьому варто зазначити наступне: по-перше, з позиції філософії фактор і тенденція є початковим етапом закономірності. Тобто об'єктивний, необхідний, суттєвий зв'язок явищ та процесів між собою, а також з іншими соціальними явищами і процесами, який набуває сталого та систематичного характеру, пере-

творюється в закономірність. Таким чином, саме тривалість впливу певного чинника на державно-правове явище або процес визначає чи є він закономірністю або ні. По-друге, як в теорії, так і на практиці надзвичайно важко відокремити закономірність від тенденції або фактора, оскільки існує така категорія як тимчасова закономірність. Таким чином, на нашу думку, не є закономірностями процесу реалізації закону всі ті чинники, які ситуативно, випадково, одноразово вплинули на процес реалізації закону. Так, наприклад, такі загальні закономірності процесу реалізації закону, як підвищення ефективності процесу правореалізації або послідовна інтенсифікація законодавства можна було б розглядати як певні тенденції в розвитку законодавства. Однак, нині вони є об'єктивними вимогами, закономірностями подальшої діяльності із вдосконалення діючого законодавства. Цікавим є питання про випадкові чинники, які обумовлюють процес реалізації закону. Як правило, при аналізі чинників, які обумовлюють процес реалізації закону, розглядалися ті з них, які властиві для реалізації більшості законів. Проте поза увагою залишилися чинники, які є ситуативними або випадковими тобто такі виникнення, яких не передбачалося заздалегідь. Прикладом цього може бути світова економічна криза 2008 року, яка істотно вплинула на реалізацію положень Закону України "Про державний бюджет на 2009 рік", або введення воєнного чи надзвичайного стану, який може суттєво впливати на реалізацію прав і обов'язків, закріплених в чинному законодавстві, наприклад, права власності ч. 5 ст. 41 Конституції України [13, 5]. Звідси можна вивести таку загальну закономірність реалізації закону – випадковий чинник може істотно впливати на процес реалізації закону.

На нашу думку, для загальних закономірностей реалізації закону властиві певні ознаки, якими вони відрізняються від схожих та близьких за суттю явищ. До основних ознак загальних закономірностей реалізації закону можна віднести наступні: 1) такі закономірності є одноманітністю, регулярністю повторень взаємодії державно-правових явищ та процесів під час реалізації закону; 2) вони є завжди певним взаємозв'язком державно-правових явищ та процесів під час реалізації закону; 3) мають стійкий, систематичний характер; 4) існують об'єктивно; 5) відображають глибинні, істотні властивості процесу реалізації закону; 6) мають логічне обґрунтування; 7) діють у певних межах; 8) реалізуються за допомогою правомірної поведінки та діяльності; 9) визначаються на підставі аналізу практики реалізації законів.

Зупинимось більш конкретно на цих та деяких інших ознаках загальних закономірностей реалізації закону.

По-перше, такі закономірності є визначеною одноманітністю, регулярністю повторень взаємодії державно-правових явищ та процесів під час реалізації закону. Деякі спеціалісти спростовують цю ознаку закономірностей. Вони стверджують те, що в суспільно-історичному процесі не може бути ніяких об'єктивних закономірностей. Це обумовлене тим, що будь-яка подія і явище в цьому процесі є індивідуальним, неповторним та створюється вільним людським духом. Як зазначає Франк С. Л. тут немає закономірності, тому що закономірність існує лише в необхідному, суспільство ж спирається на свободу та невизначену волю людей [14, с. 240].

Сучасна наука, на відміну від радянської, піддає цю позицію серйозній критиці. Аргументами на користь існування закономірностей в праві та загальних закономірностей реалізації закону, зокрема, є не тільки наявність зв'язків між компонентами суспільства, але й наявність безсумнівної подібності, регулярності, повторюваності в суспільних явищах та процесах [15, с. 65].

У філософській літературі звертається увага на те, що повторюваність – найважливіша риса закономірностей [16, с. 171]. Саме регулярність повторень взаємодії державно-правових явищ і процесів під час реалізації закону є тією ознакою, яка відрізняє загальні закономірності реалізації закону від близьких за змістом категорій. Варто також звернути увагу на те, що мова йде не просто про повторюваність певних процесів і явищ, а про їх взаємозв'язок. Закономірність реалізації закону завжди відображає факт взаємозв'язку певних державно-правових явищ та процесів під час реалізації закону. Отже, не може бути закономірністю реалізації закону одиничний факт або кілька фактів, що не мають між собою нічого спільного. Закономірністю реалізації закону слід вважати факти взаємодії державно-правових явищ та процесів під час реалізації закону, які або повторюються, або впливають один на одного, або відбуваються одночасно. Прикладом такої повторюваності є така загальна закономірність реалізації закону, як обумовленість реалізації охоронних норм порушенням регламентуючих норм. В цілому, реалізація охоронних норм має похідний характер від процесу реалізації регулятивних норм. Це пов'язано із тим, що реалізація охоронних норм має місце лише тоді, коли порушуються приписи норм регулятивного характеру. Так, наприклад, порушення норм, які регулюють право власності, тягне за собою різні види юридичної відповідальності для особи, яка порушила ці норми. Мова може йти як про кримінальну відповідальність у випадку вчинення грабежу або крадіжки, так і про майнову відповідальність, яка регламентується нормами цивільного законодавства у випадку псування або пошкодження чужого майна, тощо.

По-друге, ознакою загальної закономірності реалізації закону є те, що вона є завжди певним взаємозв'язком державно-правових явищ та процесів під час реалізації законів. В цілому, говорячи про загальну закономірність реалізації закону, не варто забувати того, що мова йде не просто про повторюваність фактів взаємозв'язку державно-правових явищ та процесів під час реалізації законів. Не всяка повторюваність фактів є закономірністю. У випадку якщо факти розрізнені, автономні, випадкові будь-яка закономірність відсутня, у тому числі і закономірність реалізації закону. Також немає закономірності у випадку, якщо встановлено, що між схожими фактами немає ніякого зв'язку, що вони існують зовсім незалежно один від одного. У цьому випадку мова йде не про закономірність, а про випадковий збіг фактів. Так, однією із загальних закономірностей реалізації закону є поєднання впорядкованого та хаотичного в процесі реалізації закону. Так, на перший погляд, реалізація законів відбувається хаотичним чином. Тобто процес реалізації юридичних законів, з одного боку, є таким, у якому відсутня будь-яка впорядкованість. Замість неї існує багатоваріантність процесу реалізації закону. Саме це по суті і визначає індивідуальність, неповторність процесу реалізації кожного юридичного закону. Цей процес, його початок, тривалість і закінчення цілковито залежить від волі суб'єктів, які беруть участь у даному процесі. Наприклад, особа у випадку порушення її суб'єктивних прав може звернутися до суду за захистом цих порушених прав. Це право особи, хоча надано законодавством, проте його реалізація або нереалізація залежить цілковито від волі особи, якій надано це право. Саме в цьому і виявляється багатоваріантність розвитку процесу реалізації закону. Тобто, ця особа сама визначає чи реалізовувати належне їй право чи ні, час, коли вона буде реалізовувати це право, тощо. Це, на наш погляд, є елементом хаотичного в процесі реалізації закону. З іншого боку, реалі-

зація такого права, як правило, супроводжується впорядкованими діями зобов'язаних суб'єктів у відповідності із нормами чинного законодавства. Якщо особа реалізувала це право, то суд має розглянути позовну заяву особи та документи, які до неї додаються. У випадку, якщо вони відповідають вимогам, встановленим в законі, суд має розглянути цей позов у строки, передбачені у чинному законодавстві. Таким чином, існує певна впорядкованість, послідовність дій суду у випадку реалізації особою права на звернення до суду за захистом своїх порушених прав. Це, на наш погляд, є елементом впорядкованого в процесі реалізації закону.

Варто також зазначити те, що закономірності державно-правових явищ та процесів, як правило, явні, оскільки вони відкриті наукою і практикою. Разом із тим, не варто забувати того, що за кожну випадковість може бути прихована латентна закономірність. Тому істинним в такому випадку є твердження про те, що випадковість може бути невиявленою закономірністю.

По-третє, ознакою загальної закономірності реалізації закону є те, що вона має стійкий, систематичний характер. Закономірність реалізації закону є лише там, де факти взаємозв'язку державно-правових явищ та процесів під час реалізації законів повторюються досить часто, а їх систематичність не підлягає сумніву. Саме цим, загальна закономірність реалізації закону відрізняється від інших чинників, які впливають на процес реалізації закону. Вплив таких чинників, як правило, є короткочасним та несистематичним. Крім того, не може вважатися загальною закономірністю реалізації закону така повторюваність, яка має хаотичний, невпорядкований характер. Закономірність завжди має здатність певним чином впорядковувати факти взаємозв'язку державно-правових явищ та процесів під час реалізації законів, об'єднувати їх у певну систему. Також вона підпорядковує ці факти певному принципу, надає їм певну періодичність, сталість та взаємозалежність. Саме в систематичності полягає відмінність такої закономірності від випадкового збігу обставин.

Звичайно, ця ознака закономірності має до певної міри оціночний характер. Це обумовлене тим, що не можна абсолютно точно визначити рівень стійкості того або іншого чинника, який впливає на процес реалізації закону, щоб визначити, чи можна його називати загальною закономірністю реалізації закону. У такому випадку не є такими закономірностями ті чинники, які мають нестабільний, тимчасовий характер. Так, наприклад, однією із об'єктивних закономірностей є поглиблення взаємозв'язку міжнародного та внутрішньодержавного права. Ця закономірність, яка нині істотно впливає на процес реалізації закону, зародилась ще в стародавні часи. Вона була обумовлена необхідністю врегулювання міжнародних відносин між країнами. З тих далеких часів міжнародне право здобуло значного розвитку. Нині існують численні міжнародні організації, які займаються різноманітними питаннями заради досягнення загального благополуччя всього людства. Норми міжнародного права стали невід'ємною частиною національного законодавства в багатьох країнах. У багатьох країнах визнається пріоритет норм міжнародного права по відношенню до норм національного законодавства. До цих країн також належить Україна. Крім того, міжнародне співтовариство визначає ті вимоги, яким має відповідати національне законодавство, а також вимагає привести його у відповідність із цими вимогами. Враховуючи все це, можна наочно побачити постійне поглиблення, розширення сфери взаємодії норм міжнародного та внутрішньодержавного права.

По-четверте, ознакою загальної закономірності реалізації закону є те, що вона існує об'єктивно. Закономірності реалізації закону, як і всякі закономірності оточуючої нас дійсності, носять об'єктивний характер. Їх не можна ні скасувати, ні нав'язати ззовні всупереч внутрішній логіці права [1, с. 21]. Як і у всіх інших випадках, коли мова йде про об'єктивні закономірності, головне, що їх характеризує – це суб'єктивне відношення до них людини. Це відношення може виявлятися, як у їх пізнанні, обліку, активному використанні у правотворчій і у правозастосовчій діяльності. Нехтування законодавцем та суб'єктом, який застосовує закон об'єктивних закономірностей реалізації закону, а також будь-яка діяльність, яка здійснюється всупереч ним, може приводити до соціальних втрат та витрат. Так, об'єктивною закономірністю процесу реалізації закону є демократизація методів та способів реалізації закону. Нині об'єктивним є те, що закони мають реалізовуватися не будь-якими методами і способами. Неможливим є застосування насильницьких методів та способів реалізації закону. Закони мають реалізовуватися виключно демократичними, правовими способами та методами.

По-п'яте, загальні закономірності реалізації закону відображають глибинні, істотні властивості процесу реалізації закону. Ця ознака закономірностей, на думку Ветютнева Ю. Ю., вносить в дефініцію закономірності зайвий компонент оцінки та суб'єктивізму. Таким чином, на думку вченого, можлива ситуація, коли реально існуючі закономірності у праві не будуть вважатися такими лише на підставі їхнього другорядного характеру по відношенню до інших закономірностей. На думку вченого, якщо в повторюваності фактів присутні всі атрибутивні ознаки закономірності (систематичність, об'єктивність, логічна обґрунтованість), то не можна заперечувати за ними характер закономірності через їхню другорядність [1, с. 22]. В цілому, ми погоджуємося з такою науковою позицією вченого, адже знання про загальні закономірності реалізації закону допомагають поглиблено розуміти природу процесу реалізації закону. При цьому, будь-яка закономірність даного процесу є важливою і не може бути відкинута через її другорядний характер. Так, наприклад, загальною закономірністю реалізації закону є необхідність конкретизації норм закону на підзаконному рівні в разі неможливості їх застосування для регулювання суспільних відносин через їх абстрактний характер. Ця закономірність виявляється у тому, що кожного разу, коли буде прийматися закон, який не має безпосередньої можливості регулювання суспільних відносин через абстрактність його норм, буде необхідність у створенні та прийнятті відповідних підзаконних нормативно-правових актів для того, щоб був механізм реалізації норм цього закону. Цю закономірність реалізації закону можна оцінювати по-різному. Можна вважати її другорядною по відношенню до інших закономірностей реалізації закону. Однак нехтування цією закономірністю може призвести до нереалізації закону, оскільки буде відсутній механізм реалізації його норм.

По-шосте, загальні закономірності реалізації закону мають логічне обґрунтування. Із такою ознакою закономірності, як систематичність тісно пов'язана інша ознака закономірностей реалізації закону – її логічне обґрунтування. Закономірність реалізації закону завжди має раціональну основу. Вона підпорядкована законам логіки і є логічно обґрунтованою. В цілому, можна говорити про існування закономірності лише тоді, коли розкрито механізм її дії та з'ясовано питання про те, чому факти, які становлять її основу, є такими, якими вони є. Таким чином, якщо існує лише констатація певного повторення фактів, але не з'ясованою є причина цього повто-

рення, то варто говорити про те, що закономірність не є остаточно дослідженою або вона зовсім відсутня. Це пов'язано із тим, що не можна в такому випадку бути до кінця впевненим ні в об'єктивності, ні в систематичності такого повторення.

Крім того, науковий принцип раціоналізму передбачає необхідність визнання причинної обумовленості будь-якого явища об'єктивної дійсності. Інколи цю обумовленість надзвичайно важко встановити. Однак складність її встановлення не звільняє дослідника від необхідності її пошуку для виявлення логічних причин певної закономірності. Отже, можна зробити висновок про те, що однозначним і незмінним залишається лише одне, що кожне явище об'єктивної реальності має свою причину. Як зазначав І. Кант, "...це закон. Лише завдяки цьому, явища становлять якість природу та стають предметами досвіду. Є розумовий закон. Він немає допускати відхилень або виключень для будь-якого явища. В іншому випадку ми зробили б це явище поза всяким можливим досвідом..." [16, с. 298].

Так, логічно обґрунтовано можна вважати таку загальну закономірність реалізації закону, як необхідність використання найкращих методів правового регулювання для регулювання суспільних відносин. Ця закономірність, хоча стосується не тільки процесу реалізації закону, а й процесу законотворення, однак виражає об'єктивну необхідність вдосконалення методів правового регулювання. Це передбачає те, що законодавець при створенні проекту закону має закріпити в ньому найбільш прогресивні, передові методи правового регулювання. У випадку, якщо цього не буде зроблено і в законі будуть закріплені неефективні методи правового регулювання, процес реалізації такого закону буде ускладненим або і зовсім неможливим.

По-сьоме, ознакою загальної закономірності реалізації закону є те, що вона діє у певних межах. Закономірності державно-правових явищ та процесів та закономірності реалізації закону, зокрема, є обмеженими у своїй дії. Ці обмеження визначаються певними часовими та просторовими межами. Вітчизняні дослідники позначають цю властивість закономірностей, як часово-просторово-тимчасову інтервальність [17, с. 19]. Таким чином, передбачається те, що у закономірностей є певні межі як просторові, так і часові, а також географічні та історичні. Іншими словами, будь-яка закономірність державно-правових явищ та процесів, у тому числі і загальна закономірність реалізації закону, існує не завжди, а починає існувати в певний історичний момент, функціонує, розвивається, змінюється і згодом може зникнути.

По-восьме, загальні закономірності реалізації закону можуть існувати незалежно від волі та свідомості окремих людей. Ця ознака закономірностей реалізації закону є надзвичайно дискусійною. На думку спеціалістів, варто відмежовувати закономірності від тих соціальних інститутів і зв'язків, які цілеспрямовано та свідомо формуються самими людьми. Крім того, варто відкинути ідею про те, що закономірності – це не явища об'єктивної реальності, а лише розумові конструкції [1, с. 21]. Таким чином, загальні закономірності реалізації закону існують незалежно від волі та свідомості людини. Вони, як правило, не створюються та не скасовуються окремою людиною, а діють самостійно.

На нашу думку, така позиція передбачає певну деталізацію. Не можна повністю виключати вплив людини на закономірності. Так, наприклад, закономірністю державно-правових процесів та явищ є той факт, що всі постсоціалістичні держави Європи мають органи судового конституційного контролю [5, с. 28]. З однієї сторони, це продукт політичної волі. Це обумовлене тим, що

державний орган не виникає без будь-якого зовнішнього впливу, самостійно. Для його виникнення необхідними є ухвалення низки рішень відповідними державними органами та посадовими особами. Ухваленню такого рішення, як правило, передують наукові дискусії та обговорення, дослідження досвіду зарубіжних держав. Крім того, навіть сам феномен наявності аналогічного владного інституту в декількох державах у цьому випадку не позбавлений впливу з боку суб'єктивного фактору. Це виявляється в тому, що в процесі реформування відповідних державних інститутів в постсоціалістичних країнах враховувався, крім закордонного досвіду, ще й досвід сусідніх держав.

Таким чином, ми можемо переконатися в тому, що у формуванні цієї закономірності істотна роль відводиться саме людині. Однак ставиться питання про те, чи передбачалося якої-небудь із цих країн повторення того досвіду, у побудові органів конституційного контролю, який існував у сусідніх державах? Очевидно, односторонній відповіді на це питання немає. На думку Ветютнева Ю. Ю. в цій ситуації кожна із цих країн не прагнула повторити досвід сусідніх держав, а власне прагнула, лише до того, щоб щонайкраще влаштувати внутрішню політико-правову систему [1, с. 21]. Таким чином, сама повторюваність виникла поза безпосереднім бажанням відповідних народів цих постсоціалістичних країн. Проте, на думку спеціалістів, ця закономірність не була б закономірною, якщо ці конституційні суди були створені у всіх цих країнах за рішенням якогось міжнародного органу або в наслідок укладення якоїсь колективної угоди. Отже, варто звернути увагу на те, що існує певне протиріччя. З одного боку, з тих чинників, які впливають на формування закономірностей, повністю виключається людський фактор. З іншого боку, ми бачимо, що людина створює передумови для функціонування цих закономірностей. Без свідомої волі народів цих держав не було б створено відповідного органу конституційного контролю.

На наш погляд, така ознака закономірностей передбачає те, що на формування закономірностей не впливає випадкова, одноразова воля певної людини. На формування закономірностей може впливати сукупна воля певного суспільства. Проте виводити суспільство з кола тих факторів, які впливають на закономірності та визначати те, що вони існують поза суспільством було б невірно.

По-дев'яте, загальні закономірності реалізації закону, як правило, реалізуються за допомогою правомірної поведінки та діяльності. У попередньому розділі дисертації ми вже аналізували правомірну поведінку та діяльність. Однак не зайвим буде зазначити те, що саме правомірна поведінка та діяльність є невід'ємною основою, ядром процесу реалізації законів. Без правомірної поведінки та діяльності суб'єктів, до яких звернуті приписи закону будь-яка реалізація закону неможлива. Це обумовлене насамперед тим, що саме людська поведінка та діяльність є єдиним каналом реалізації закономірностей державно-правових явищ та процесів і у тому числі загальних закономірностей реалізації закону. В цілому варто зазначити те, що в державно-правовій сфері немає нічого, що з'являлося б або зникло самостійно, без впливу зі сторони людини. Будь-який результат дії закономірності державно-правових явищ і процесів є в той же час результатом певного впливу зі сторони людини. Крім того, цей вплив є не опосередкованим, а є безпосереднім. Таким чином, можна зробити висновок про те, що загальні закономірності реалізації закону – це, по суті, закономірності людської поведінки та діяльності під час процесу реалізації закону. Так, наприклад, загальною закономірністю реалізації закону є те, що громадяни України мають сумлінно виконувати всі обов'язки, які покладені на них чинним законодавством України.

По-десяте, загальні закономірності реалізації закону визначаються на підставі аналізу практики реалізації законів. Процес дослідження будь-яких закономірностей державно-правових явищ і процесів неможливий без достатнього аналізу даних, які отримані на практиці. Це, безперечно, також стосується загальних закономірностей реалізації закону. Основними даними, які можна використати для визначення загальних закономірностей реалізації закону, безперечно, є практика реалізації законів. Дані про практику реалізації законів можна отримати із різних джерел. У першу чергу тут мова йде про судову практику, практику реалізації норм законодавства органами законодавчої та виконавчої влади, посадовими особами тощо. Безперечно, сьогодні не можна говорити про виявлення загальних закономірностей реалізації законів без належного аналізу практики реалізації законодавства в зарубіжних країнах. Так, була виявлена така закономірність, у тому числі й процесу реалізації закону, як поглиблення взаємодії міжнародного та внутрішньодержавного права. Суттєве значення також мають коментарі практики реалізації законів науковців, провідних фахівців-юристів.

Таке значення практики для виявлення загальних закономірностей реалізації закону є не випадковим. Загальні закономірності реалізації закону не можна виявити спекулятивним шляхом або шляхом співставлення лише абстрактних понять без аналізу практики реалізації законів. Недооцінка практики реалізації законів при виявленні загальних закономірностей реалізації законів призводить до появи теоретичних конструкцій, які не можуть об'єктивно бути закономірною. Як вірно зазначає В. Віндельбант закономірність, на відміну від норми, фіксує лише певний об'єктивно існуючий стан речей і не може мати характер припису або певної вказівки [18, с. 184]. Загальну закономірність реалізації закону, зокрема, не може штучно нав'язувати суб'єктам цього процесу правила поведінки та діяльності. Вона лише відображає об'єктивні, сталі взаємозв'язки цього процесу. Якщо штучні теоретичні конструкції, не підтверджені практикою, намагаються нав'язати суб'єктам процесу реалізації закону, то все це призводить до нереалізації закону.

Інколи ознаки загальних закономірностей реалізації законудоповнюють ще такою ознакою, як можливість їхньої оцінки. Дійсно, загальні закономірності реалізації закону як чинники, які впливають на процес реалізації закону цілком можуть отримувати в суспільстві позитивну або негативну оцінку. Однак сприйняття тих або інших загальних закономірностей реалізації закону як корисних або шкідливих має виключно суб'єктивний характер. Така оцінка може суттєво відрізнятись в окремих індивідів та в межах соціальних груп. Крім того, багато закономірностей мають нейтральний характер, тобто позбавлені яскраво вираженого позитивного або негативного забарвлення.

З'ясувавши ознаки, які властиві загальним закономірностям реалізації закону, ми можемо перейти до визначення їхньої суті та формування поняття загальних закономірностей реалізації закону. Як ми зазначали вище процес реалізації закону обумовлюється багатьма чинниками. Одні із них мають сталий, системний характер і властиві для реалізації будь-якого закону. Інші фактори є випадковими або такими, які з'являються в процесі реалізації закону одноразово або випадково. Для вірного розуміння процесу реалізації закону, досягнення позитивних результатів процесу його реалізації необхідно відмежовувати закономірне від випадкового. Загальні закономірності реалізації закону виражають найважливіші аспекти процесу його реалізації. Нехтування закономірностями даного процесу може призвести до неефективності законів, не реалізації завдань, які ставилися при виданні закону. Таким чином,

суть загальних закономірностей реалізації закону полягає в тому, що вони дають можливість отримати комплексне уявлення про процес реалізації закону, розкрити його основні риси та особливості, відокремити випадкове від сталого і закономірного в цьому процесі.

Враховуючи все вищезазначене, спробуємо дати визначення загальних закономірностей реалізації закону. Загальні закономірності реалізації закону – це вид державно-правових закономірностей, які розглядаються як об'єктивний, необхідний, суттєвий, сталий і систематичний зв'язок державно-правових явищ та процесів між собою, а також з іншими соціальними явищами і процесами під час виникнення, функціонування, розвитку та припинення процесу реалізації закону.

В результаті проведеного дослідження ми прийшли до наступних висновків:

1. Окремі загальні закономірності реалізації законів були виявлені та сформульовані юристами стародавнього Риму. Ці закономірності є логічними, мудрими, універсальними правилами та вимогами, дотримання яких веде до позитивних результатів реалізації юридичних законів. Нині ці закономірності отримали свого закріплення у діючому законодавстві України. Також вони увійшли у практику реалізації законів в Україні у вигляді правових презумпцій та аксіом.

2. Сучасна юридична наука тільки підходить до ґрунтовного дослідження закономірностей державно-правових явищ та процесів і загальних закономірностей реалізації законів зокрема. На наш погляд щоб мати комплексне уявлення про ці закономірності необхідно розкрити їхні ознаки та суть.

3. Для загальних закономірностей реалізації закону властиві наступні ознаки, якими вони відрізняються від схожих та близьких за суттю явищ: 1) такі закономірності є одноманітністю, регулярністю повторень взаємодії державно-правових явищ та процесів під час реалізації закону; 2) вони є завжди певним взаємозв'язком державно-правових явищ та процесів під час реалізації закону; 3) мають стійкий, систематичний характер; 4) існують об'єктивно; 5) відображають глибинні, істотні властивості процесу реалізації закону; 6) мають логічне обґрунтування; 7) діють у певних межах; 8) реалізуються за допомогою правомірної поведінки та діяльності; 9) визначаються на підставі аналізу практики реалізації законів.

4. Суть загальних закономірностей реалізації закону полягає в тому, що вони дають можливість отримати

комплексне уявлення про процес реалізації закону, розкрити його основні риси та особливості, відокремити випадкове від сталого і закономірного в цьому процесі.

5. Загальні закономірності реалізації закону – це вид державно-правових закономірностей, які розглядаються як об'єктивний, необхідний, суттєвий, сталий і систематичний зв'язок державно-правових явищ та процесів між собою, а також з іншими соціальними явищами і процесами під час виникнення, функціонування, розвитку та припинення процесу реалізації закону.

Список використаних джерел

1. Ветютнев Ю. Ю. Государственно-правовые закономерности : (введение в теорию) / Ю. Ю. Ветютнев. – Элиста : Джангар, 2006. – 204 с.
2. Овчинников С. Н. Закономерности развития и функционирования права : автореф. дис.... канд. юрид. наук / Овчинников Сергей Николаевич ; ЛГУ им. А. А. Жданова. – Л., 1979. – 15 с.
3. Рабинович П. М. Упрочение законности – закономерность развитого социализма : (теорет.-методол. проблемы) : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук / Рабинович П. М. ; АН СССР, Ин-т государства и права. – М., 1979. – 37 с.
4. Денис Н.І. Латинськамова / Н.І. Денис. – Львів, 1972. – 127 с.
5. Конституція України від 28 черв. 1996 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
6. Марксистско-ленинская философия : учеб. пособие / редкол.: Рожин В. П. [и др.]. – М. : Политиздат, 1964. – 544 с.
7. Фаткуллин Ф. Н. Основы учения о праве и государстве : учеб. пособие / Ф. Н. Фаткуллин. – Казань : Изд-во Казан. фин.-экон. ин-та, 1997. – 223 с.
8. Перестройка и правовое воспитание советских / [Н. И. Козюбрайдр.]. – К. : Наук.думка, 1989. – 301, [2] с. – (Актуальные проблемы коммунистического воспитания : АПКВ).
9. Советское законодательство: пути перестройки / Алексеев С. С [и др.]. – М. : Юрид. лит., 1989. – 431 с.
10. Поленина С. В. Качество закона и совершенствование правотворчества / Поленина С. В. // Советское государство и право. – 1987. – № 7. – С. 12–19.
11. Гойман В. И. Действие права : (методол. анализ) / В. И. Гойман. – М. : Акад. МВД РФ, 1992. – 180, [1] с.
12. Тихомиров Ю. А. Теория закона / Тихомиров Юрий Александрович. – М. : Наука, 1982. – 257 с.
13. Совгиря О.В. Конституційне право України : навч. посіб. / О.В. Совгиря, Н.Г. Шукліна. – К. : Юрінком Інтер, 2008. – 632 с.
14. Котюк В. О. Теория права : курс лекцій : навч. посіб. для юрид. ф-тів вузів / В. О. Котюк. – К. : Вентурі, 1996. – 208 с.
15. Керимов Д. А. Законодательная техника : науч.-метод. и учеб. пособие / Д. А. Керимов. – М. : Норма : ИНФРА-М, 1998. – 121, [1] с.
16. Алексеев С. С. Общая теория права / С. С. Алексеев. – М. : Юрид. лит. – 1981. – Т. 1. – 359 с.
17. Юзьков Л. П. Верховенство Конституції і конституційність законів / Л. П. Юзьков // Правова система України: теорія і практика : тези доп. і наук. повідом. наук.-практ. конф., Київ, 7–8 жовт. 1993 р. / Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України. – К., 1993. – С. 17–18.
18. Crabbe V. C. R. A. C. Legislative drafting / V. C. R. A. C. Crabbe. – London : Cavendish, 1993. – XXI, 294p.

Надійшло до редколегії 28.05.14

М. Кравченко, канд. юрид. наук, юрист 1 категорії
НИС "Центр дослідження проблем прав человека", Київ

ОБЩИЕ ЗАКОНОМЕРНОСТИ РЕАЛИЗАЦИИ ЗАКОНА: ИСТОРИЯ СТАНОВЛЕНИЯ И СОСТОЯНИЕ ИССЛЕДОВАНИЯ СЕГОДНЯ

Статья посвящена анализу истории становления категории общих закономерностей реализации закона, а также пониманию данной категории современной юридической наукой. Автор анализирует наследие юристов древнего Рима, которые первыми обнаружили и сформулировали общие закономерности реализации закона, а также современные научные исследования, посвященные понятию и признакам закономерностей государственно – правовых процессов и явлений. На основании проведенного исследования автором определяются признаки и сущность общих закономерностей реализации закона, а также представляется авторское определение данной категории.

Ключевые слова: реализация закона, высказывания юристов древнего Рима, признаки закономерностей реализации закона, суть закономерностей реализации закона.

M. Kravchenko, PhD, Lawyer
SRS "Research Center of Human Rights", Kyiv

GENERAL CONFORMITIES TO LAW OF REALIZATION OF LAW: BECOMING HISTORY AND MODERN STATE OF RESEARCH

Article is devoted to the analysis of history of formation of category of the general regularities of implementation of the law, and also understanding of the given category by modern jurisprudence. By the author are analyzed heritage of lawyers of ancient Rome who the first found and formulated the general regularities of implementation of the law, and also the modern scientific researches devoted to concept and signs of regularities it is state – legal processes and the phenomena. On the basis of the conducted research by the author signs and essence of the general regularities of implementation of the law are defined, and also author's definition of this category is provided.

*Key words: implementation of the law, statement of lawyers of ancient Rome, signs of regularities of implementation of the law, essence of regularities of implementation of the law.
egal category actio.*